

Рудолф Куцли

ПО СЛЕДИТЕ НА БОГОМИЛИТЕ
изкуство, находки, символи

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или разпространявана под какъвто и да е начин (в това число и електронен) без предварителното съгласие на издателство *Замония*.

Преводът е направен по:

© Rudolf Kutzli, 1977

Die Bogumilen, Urachhaus Verlag

© Издателство *Замония*, 2023

© Светослав К. Коев, превод

© Огнян Илиев, художник на корицата

office@zamoniam.net

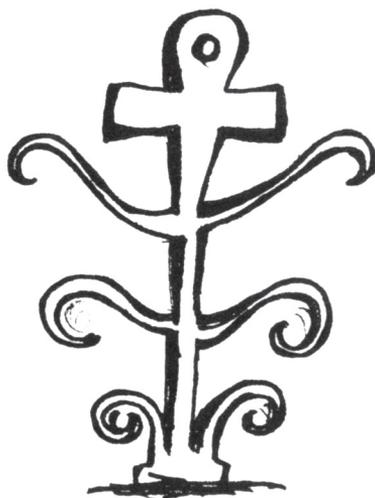
www.zamoniam.net

ISBN: 978-619-92576-0-9

Рудолф Куцли

По следите на
БОГОМИЛИТЕ
ИЗКУСТВО, НАХОДКИ, СИМВОЛИ

Превод от немски *Светослав К. Коев*

ИЗДАВА ЗАМОНЯ.
СОФИЯ, 2023 г.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е :

Змийският камък от Бистрина	5
Камъните на богомилите	11
Още гробници (пътепис)	16
<i>Горни Сегет край Трогир</i>	
<i>Върлика до Перушкото езеро</i>	
<i>Подача до Макарската ривиера</i>	
<i>Некрополите в околностите на Неум</i>	
<i>Бротнице</i>	
<i>Долината в Любушки</i>	
<i>Околностите на Лицица</i>	
<i>Околностите на Столац</i>	
<i>Кониц</i>	
<i>Хреша</i>	
<i>Музеите на Сплит и Сараево</i>	
<i>Радмиля</i>	
Откъси от историята на богомилството	58
<i>(ДУХОВНО-ИСТОРИЧЕСКА НИШКА)</i>	
Учението на богомилите (КРАТКО ОБОБЩЕНИЕ)	100
<i>Първа богомилска легенда</i>	
<i>Втора богомилска легенда</i>	
<i>Две богомилски молитви</i>	
Знаци, символи и мотиви на богомилското изкуство (СЪЩНОСТ НА УЧЕНИЕТО)	103
За богомилската искра в историята на Европа	176
Послепис	180
Библиография	182

ЗМИЙСКИЯТ КАМЪК ОТ БИСТРИНА

Към вътрешността на залива в Бистрина, от страната на крайбрежната Адриатическа магистрала, води само една разбита каменна пътека, която след неколкостотин метра просто прекъсва и се загубва в скалния пуцинак. Магистралата, която свързва широката делта на зелените води на река Неретва с Дубровник, разделя местността с виадукт и оставя Бистрина вляво. Отдясно в тъмно-синьо блести тесният залив на град Стоп; срещу него се извисяват дивите планини на загадъчния полуостров Пелешац.

Внай-вътрешната част на Бистрина, близо до водата, има горичка от прастари маслинови дървета – оазис на живота сред заслепителното бяло на самотния карстов пейзаж. Надлъж и нашир няма къщи, освен един изоставен рибарски кей. В магическата тишина на маслиновата градина намерихме Змийския камък.

Мястото е неопикуемо красиво. „Бистрина“ означава „ясната“, „чистата“. В студения тюркоаз на проблясващата вода се отразява сиво-белият карст и тъмната махия*,

* На итал. *macchia*, фр. *maquis* – храсталак, гъсталак. Вечно зелени широколистни храсти и растения, типични за районите на Средиземноморието. – Бел. прев.

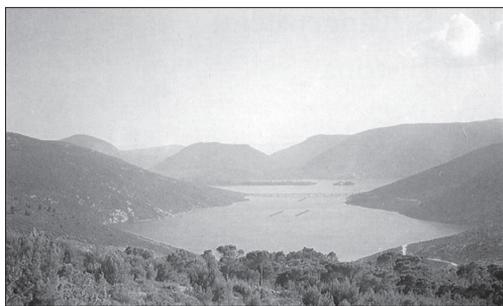
която през пролетта цъфти в безброй цветове, а през есента се оцветява в червеникаво-кафяво и ухае упояващо.

Там където заливът преминава в канала на Стоп, от другата страна на тънката линия на уличния виадукт се виждат внушителните кулиси на планините на Пелешац, а при ясно време освен планинските върхове човек може да забележи и почитаната църква на Михаил. (Из. 1)

От МАРИАН ВЕНЦЕЛ¹ знаем, че „в околностите на Неум“ трябва да има камък с издялани оплетени змии. Змии на възли? Мотивът, известен от лангобардското изкуство, предизвика нашия жив интерес. До момента няма публикувана снимка на въпросния камък. Ето защо решихме систематично да изследваме „околностите на Неум“.

Знаехме от опит, че няма да е толкова лесно. Единствената добре проходима улица е крайбрежната магистрала; по черните пътища във вътрешността на страната обаче може да се премине само с подходяща за целта кола.

Град Неум, разположен в тесния залив на Клек, е единственото босненско поселение освен Клек, което граничи с морето. От Босна тясна ивица суша като коридор пресича хърватската земя и достига Адриатическата магистрала. Областта се е

1. Заливът на Бистрина
2. Мястото на находката на Змийския камък в горната част на залива в Бистрина
3. Змийският камък

превърнала в морски курорт с един от най-красивите къмпинги по Далматинското крайбрежие.

В продължение на няколко години, тръгвайки от Неум, се движехме с кола и пеша и проучвахме местността, търсейки Змийския камък.

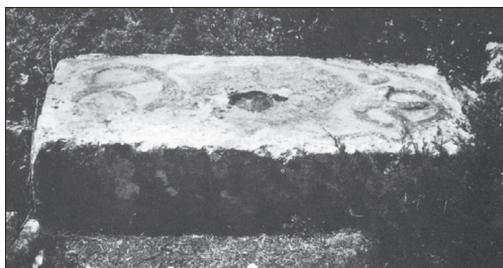
Открихме немалко на брой интересни камъни, оставени от *богомилите*, за които ще разкажем по-късно. Но не и Змийския камък.

Вечерта на един слънчев, но безуспешен ден се озовахме на стария път от Неум за Дубровник, високо над залива Бистрина. Примамени от водата, бавно и внимателно се спуснахме по стръмния път, провиращ се в началото през кипарисите, а след това през махията, и стигнахме до брега. На карстова скала, близо до пътеката, ни очакваше кацнал орел.

Недалеч от брега забелязахме приканваща маслинова горичка. Решихме да спрем за почивка. Изоставихме пътеката, пресякохме през камънака и провирайки се през храсталака, спряхме пред възлестите дървета. Когато слязохме от колата, каменният блок се оказа точно пред нас. „Ето го! Змийският камък!“

Радостта и въодушевлението ни бяха големи. Отново се убедихме, че важните неща се откриват едва когато сме се отказали от напрегнатото търсене. През следващите дни отново претърсихме това място, което излъчваше особено очарование (Из. 2, 3). Искахме по-подробно да огледаме камъка (Из. 4). Той бе част от каменен зид, издигнат от други каменни блокове с изображения. Несъмнено и днес върху тях все още могат да се разпознаят фрагменти от някогашните орнаменти. Змийският камък е последното запазено свидетелство от древните некрополи.

Приблизително в средата на правоъгълната повърхност на Змийския камък на *богомилите* е оформена кръгла вдлъбнатина. Тя напомня купите в келтските жертвени олтари

4. Змийският камък

(*pierres à catelles*) в Западна Швейцария, например в Ла Прац. В купата на каменния блок в Бистрина обаче е издялан християнски кръст (Из. 5). Към него от двете тесни страни на правоъгълния каменен блок пълзят две змии. Позата им не показва атака, а преклонение. Бихме могли да ги сравним със змиите от лангобардската плоча от Цивидал², както и с релефа от Гусаго³. Змиите от Бистрина обаче са много по-първобитни и по-архаични, въпреки че мотивът е същият. Целият свободен, несиметричен рисунък напомня много за образния език на лангобардското изкуство.

Ето и най-забележителния детайл: всяка от двете змии се е оплела във възел (Из. 7, фиг. 1). (Отново прилика с лангобардското изкуство, в което възлите са от първостепенно значение⁴.) Като среда между затягането и отпускането, змийският възел очевидно е знак за силата на нашето Аз, което се родее с доброто и прогонва злото. Върху златно сандъче за причастие

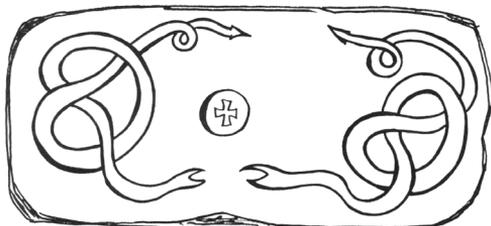
в Хуур⁵, Швейцария, например са изобразени драконови чудовища, които едновременно са захапали и са завързани с преплетени ленти. Мотивът е още по-фрапантен върху капитела в преддверието на катедралата „Св. Амбросий“ в Милано, Италия⁶. Драконът на „Св. Амбросий“ е завързан на възел. Върху един ранноромански триъгълен релеф в Лидинг⁷ (в австрийската провинция Каринтия) е изобразен победен, завързан дракон, чиято опашка също е на възел. И накрая, на мозайковия под (1163 г. сл. Хр.) на катедралата в Отранто⁸ мотивът на оплетения на възел дракон се среща не по-малко от 3 пъти; той е

5. Змийският камък отблизо.
В средата – купа с кръст.

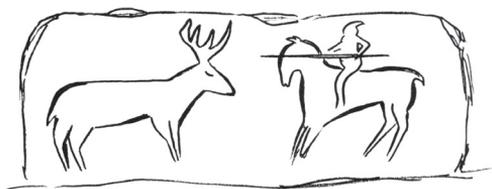
7. Змийският камък от Бистрина.

Фиг. 1 Възелът

победен, а в една от сцените се бори с елен.

Елен е изобразен и на Змийския камък от Бистрина – на едната от двете дълги отвесни страни. На *Изображение 8* се виждат гърбът, главата и рога му. Вдясно от него е язdecият ловец (*фиг. 2*). Подробно ще

Фиг. 2 Бистрина

8. Страничен поглед.
Мотивът с лов на елен.

се спрем на мотива за лов на елени; той се среща в много от камъните на богомилите. Няма съмнение, че каменният блок от Бистрина, въпреки особеността на змийския възел, трябва да се причисли към богомилските камъни.

На другата дълга отвесна страна са изобразени окачен щит и кръст със стрели (*Из. 9, фиг. 3*). На една от късите страни отново има щит, а до него – меч (*фиг. 4*).

Върху насрещната плоскост има кръст, който германците наричат „арийски“ (*фиг. 5*). Загадъчен камък! Той не е саркофаг, а масивен каменен монолит и по всяка вероятност е служел за надгробен камък. Изображенията са много повърхностни и трудно се забелязват при директна слънчева светлина. Атмосферните влияния и цветните петна са спуснали воал над издяланата повърхност. Кръстовете показват, че става въпрос за християнски паметник; по-късно ще докажем, че каменните изображения не са възникнали по-рано от XIII век. Но въпреки всичко, като стилистика и съдържателност образите говорят на съвсем различен език от произведенията на изкуството, познати от онзи период. Примитивните форми са завладяващи; примитивни в същия смисъл, както красивите примитивни детски рисунки: близко до духовния първоизточник. Плоското, почти двуизмерно изображение разкрива имагинерна картина, която вдъхва загадъчен, мистичен живот на мъртвия камък.

Върху отвесните страни са ловната сцена, големият кръст и отличителните атрибути на борбата. Означава ли тя борба в името на кръста? Върху хоризонталната плоскост, отразяваща небесната сфера, към

кръста пълзят оплетени във възли змии, а позата им изразява почитание.

Змията – пра-древният символ на слънчевата енергия, а по-късно свързвана с тъмната земна сила на мисълта – се освобождава от Слънцето, символизирано от кръста.

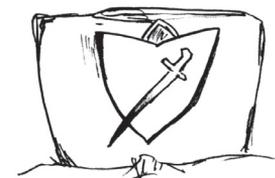
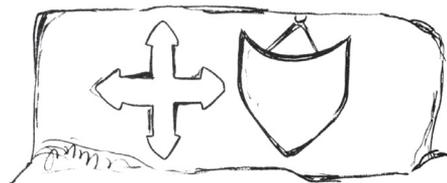
Кой е създал Змийския камък от Бистрина? На кого е бил посветен? Какви са смисълът и „предназначението“ му? Какъв тип християнство разкриват изображенията му?

Бистрина е в периметъра на влияние на старото светилище на Михаил в Стон. Възвишението на Михаил се намира сред заобиколена от планински склонове малка равнина – там където древният загадъчен полуостров Пелешац се свързва със сушата. Този значим духовен център на старохърватската култура – оплодена от лангобардското изкуство – е описан вече в произведение⁹. През ранния XI век крал

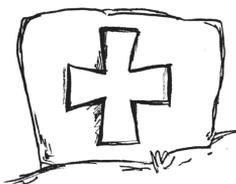
9. На дългата отвесна стена на Змийския камък има кръст и щит.

Фиг. 3
Бистрина

Фиг. 4 Бистрина

Фиг. 5 Бистрина

Звонимир от Захумле (Захумле: Херцеговина) дарява средствата за черквата на Михаил в Стон. Избледнелите останки от фреските във вътрешността ѝ изобразяват коронования дарител.

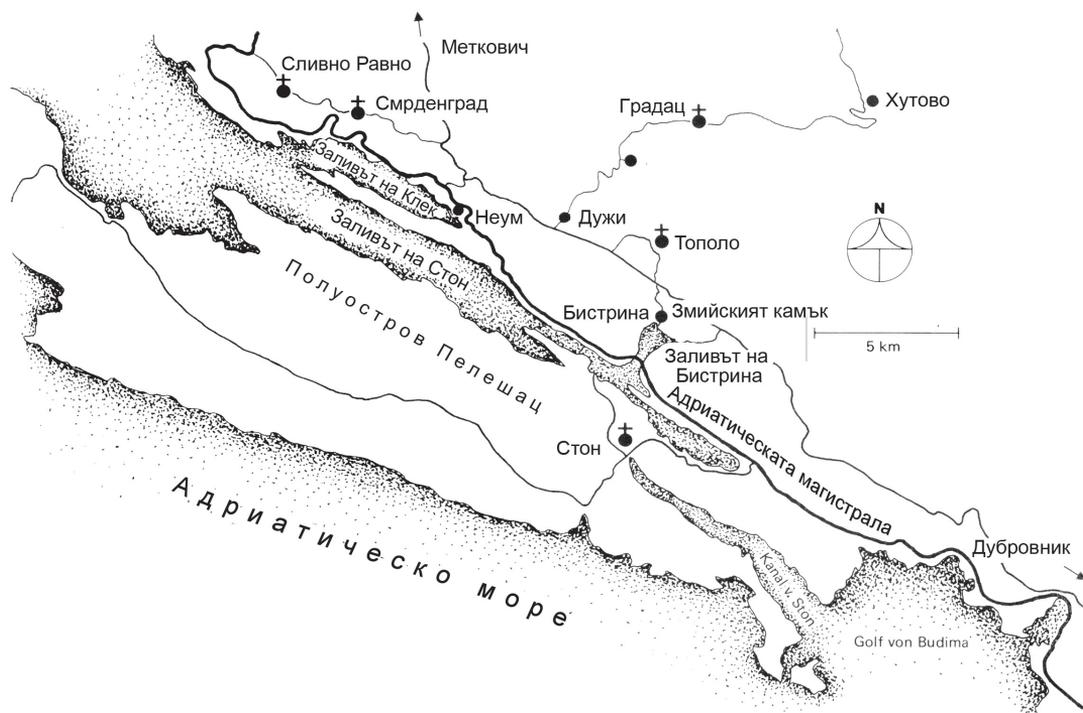
Пропорциите и формата на малката църквица, сякаш изрисувана от поетично-гениална детска ръка, са особени. Тя е тясна и сравнително висока. Камъните на богомилите с форма на *къща* (които намерихме по-късно) поразително напомнят храма на Михаил в Стон. Той също е запечатал важен мотив, който се появява в множество богомилски камъни: висока дълбока сводеста ниша на външната стена и във вътрешността. Непосредствено пред украсената с лангобардски камъни църквица има побити в земята богомилски камъни без никакви рисунки.

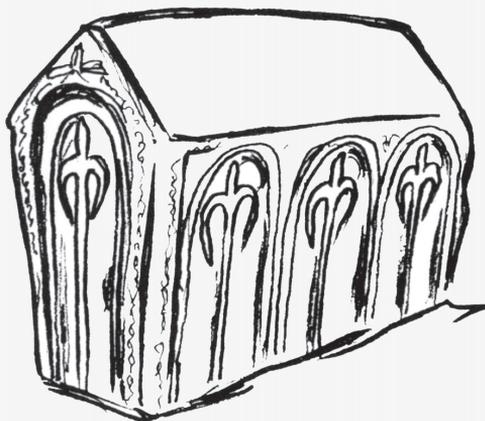
Наследник на Звонимир и княз на Стон е Мирослав, брат на сръбския цар Стефан Немана. Мирослав се жени за сестрата на босненския бан Кулин (Кулин бан). За Кулин бан знаем, че е изповядвал богомилското християнство. (След кръстоносния поход срещу богоми-

10 | ПО СЛЕДИТЕ НА БОГОМИЛИТЕ

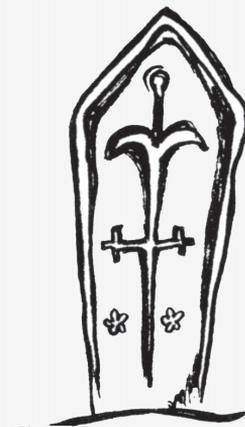
лите през 1202 г. прелатите на римокатолическата църква го карат под клетва да се отрече от вярата си.) Всичко показва, че Мирослав е бил богомил¹⁰. Центърът на Михаил в Стон е бил жизнен и действителен периметър на богомилите. През XV век, по време на турската инвазия, Стон е последното убежище на преследваните богомили.

От възвишението на Михаил в Стон, между двете планини, се вижда ясна синева: заливът на Бистрина!

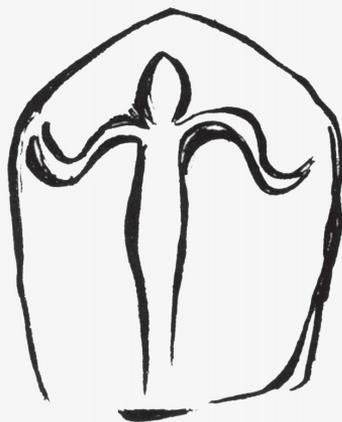

Фиг. 53 Опличич

Фиг. 54 Зворник

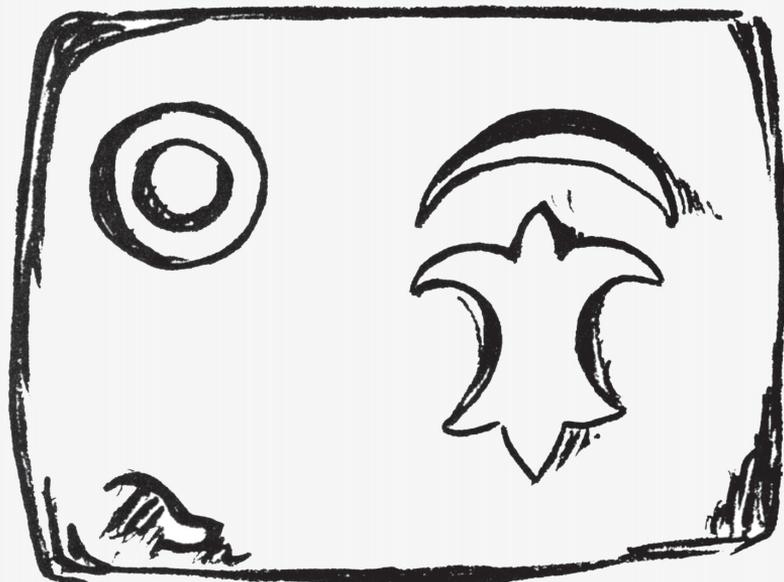
Фиг. 55 Драгичина

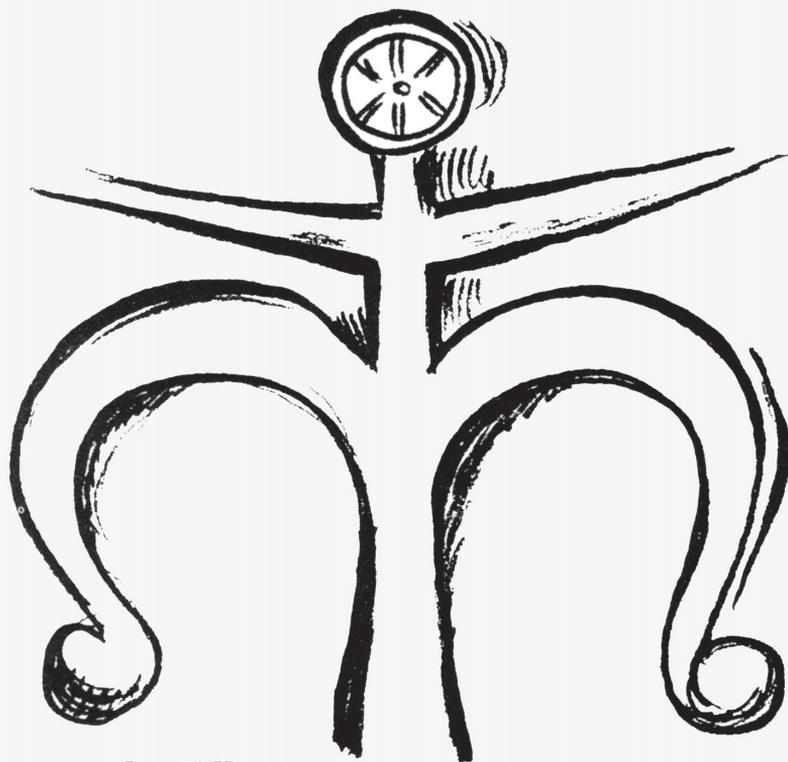
Фиг. 56 Травник

Фиг. 57 Гламоч

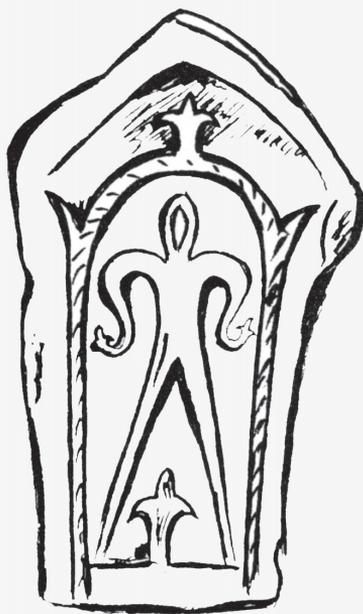
Фиг. 58 Кнежево

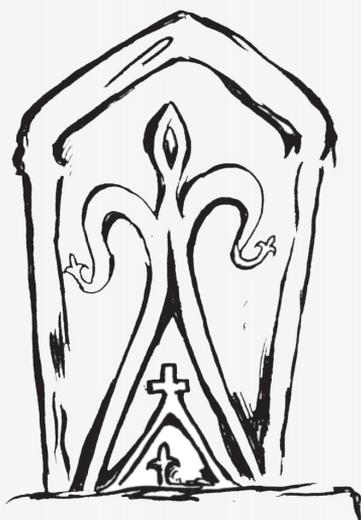
Фиг. 59 Циста

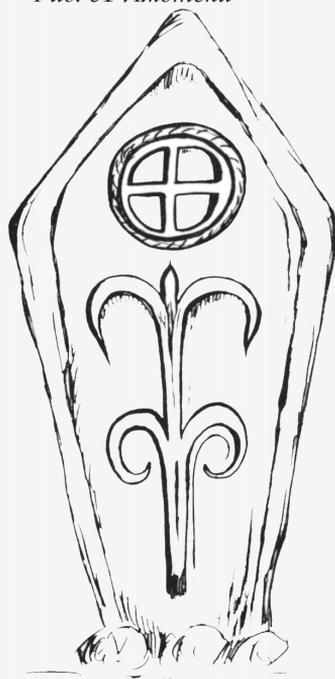
Фиг. 60 Имотски

Фиг. 61 Имотски

Фиг. 62 Купрес

Фиг. 63 Невесине